

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

lyül ejtett s a „Nagy hegy“ (Ararát) s az Araxes folyó közti vidéken letelepített médekhez is egész sora fűződik az örmény költői legendáknak, melyek nyomaival találkozunk is Chorenei munkájának egyes lapjain. Tigranes ivadékai perzsa fennhatóság alatt tovább kormányozták Örményországot Váhe-ig, az utolsó Háik-sarjig, ki a macedon Nagy Sándor hadai ellen való védekezésben hullott el. Ettől kezdve az Arsacidák hatalomra jutásáig, a keresztény időszámítás előtti második századig a belvillongások egész sora pusztítá Örményországot, a melyeknek közepette a népies költészet muzsája is egészen elnémult. Legalább Chorenei Mózes, az örmény költői hagyományok fíradhatlan nyomozója, mitsem jegyzett fel ezen időszakból.

Két arsacida-fejedelem, II Artaxes és fia, Artabazes (Ártáváz) idejében éledt ismét új életre az ó-örmény népies költészet. Az elsőnek bizarr sorsa, a másodiknak gyászos vége magyarázatát adják ezen újraéledésnek, a mely csak hamar véget is ért. A kereszténység terjedése, a római hadaknak gyakori megjelenése Örményország földjén új eszmekört tárt fel, a mely lassanként háttérbe szorította a keleti szellemnek költői nyilatkozásait. S végleg elnémultak a nép dalnokai, midőn a kereszténység sujtó ítélete ránehezedett az ősrégi, lényegökben pogány hagyományokra. De az ősidők költői legendái fennmaradtak még jó ideig a nép ajakán s még az ötödik században is el valának terjedve a társadalom előkelőbb osztályainál is. Maga Chorenei a Bagratida-házbeli Izsák herceget, kinek számára a könyvét írta, ismételve szemrehányással illeti a képtelen legendák túlhajtott kedveléseért. A ő tanúsága szerint nagy becsülésben állottak még akkor az ősrégi dalok az ország egyes vidékein, nevezetesen a Médiával és Persiával határos Koghten tartományban, a pogányság utolsó menedékhelyén. Egy népies költemény-töredék, melyet a szóhagyomány a tizenegyedik századig megőrzött s Magistros Gergely herceg ekkoron feljegyzett, végső hagyománya az ó-örmény népies költészetnek.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. MOLNÁR ANTAL

Verzereskul Oxendius (Auxentius)

aládi felszentelt örm. kath. püspök.

II.

Oxendius 1691-ben püspökké szenteltetvén ¹⁾ székhelyét Beszterczére tette, a hol sok küzdelme volt most már nem az övéivel, hanem a szászokkal, kik az örményeknek Beszterczére lett megtelepedését rossz szemmel nézték. Ő maga 1692 junius 30-án kelt levelében panaszt emel a szászok ellen. ²⁾

A megtérés munkája már be lett végezve. Az akadályok e részben egészen elhárítottak. Oxendius, ki övéinek nemcsak szorosabb értelemben vett főpásztora, hanem mindennemű viszonyaikban tanácsadója és vezetője volt, most társadalmi viszonyaik állandósítására fordította gondját. Azt akarta, hogy övéi várost alapítsanak, hová hivei — mintegy központban — csoportosulván, együttes erővel köz-épületeket és humanistikus intézeteket alapíthassanak; mert a szászok közt Beszterczén békét és nyugalmat nem élvezhettek. De midőn népe érdekében fáradozik és bejárja övéinek letelepedési helyeit vigasztalva és utasítva őket — foglyúl viszik Törökországba, hol három éven keresztül nyomorgott, ³⁾

¹⁾ 1691 Օգոստոսիս փրոպանն աննապրիցու եպիսկոպոս ի վարդապետ Վերջերեսկու շուրիս 30.— 1691-ben julius 30-án szenteltetett fel dr. Oxendius, Vártán érsek által püspökké. (Stephanovics évkönyve.)

²⁾ Symbolae, volumen II p. 922. Litteris d.d. 30 jun. 1692 conqueritur Oxendius, quod armenis Bistricii hospitia denegentur. (A. Pr. St. Esztergom, primási levéltár.)

³⁾ Ortus et progressus I. 67: Sed en! dum ita pro salute gregis Domini praesul vigilantissimus excubat, vinctus pro Deo, pro Caesare, pro Religione in Turciam abducitur: ubi triennium integrum iis conflictatus miseriis, quas barbari christianis inferre solent, libertate demum donatus est. Laudavit Oxendii vitrutem Imperator Leopoldus ac in Praesulem Deo, Caesari, Religioni fidelem, augustos contestaturus favores jus extruendae Armenopoleos in Transylvania petenti concessit. Probavit quoque digna tanto Caesare conjunx Eleonora, et episcopalibus ornatum indumentis Vienna dimisit. Extant ea hodie dum Armenopoli, et luculentum Augustissimi in Oxendium, armenamque gentem favoris exhibent monumentum.

Religio, 1860 II. félév 51 sz. Verzireshky . . . a törököktől elfogtatván, három évig foglyoskodott; de a karlovicz békekötés

azonban a karloviczi békekötés után kiszabadulván Bécsbe ment, hol I Lipóttól engedélyt nyert egy örmény város alapítására. Eleonora császárné pedig a sokat szenvedett püspököt egyházi ruhákkal ajándékozta meg, mely ruhák jelenben is egyházunk kincsét képezik.¹⁾

Most az övéinek lelki és anyagi javát szíven hordozó főpap, — úgy is az engedély egy örmény város alapítására már kezében volt — a hely kijelöléséről gondoskodott. Előbb a választás Görgény falúra esett, hová egy kis időre — a besztercei szászok akadékoskodásai következtében — székhelyét is áttette; itt volt háza, malma, és birtoka is. Azonban később alkalmasabbnak találván erre Szamosújvárt, ezt jelölé ki az alapítandó örmény város helyéül. Ő volt az el-

(1699 január 26) következtében kiszabadult és Leopold császártól Szamosújvár felépítésére nemzete számára felhatalmazva, Eleonora császárnétól pedig püspöki díszruhákkal és egyházi öltönyökkel megajándékozva Erdélybe visszajött, hol főpapi kötelességeit tovább folytatta.

Historia A. Tr. p. Lukácsi l. 72: Sed dum ita pastoralis muneris partes zelosus Praesul explet, a Turcis Transilvaniam concursantibus captus vinculusque in Turciam abducitur, unde post toleratas integro triennio captivitatis aerumnas liberatus in praemium contestatae in Deum et Caesarem illibatae fidelitatis a Leopoldo Magno jus condendae urbis Armenopolitanae obtinuit. Cujus aedificandae locum Oxendius ad Szamosújvárum delegit, primusque Ipse domum erexit, quae deinde in aedem consecrata, quoadusque moderna eodem in loco assurgeret Sanctissimae Trinitatis Basilica pio fidelium coetui, sacra ritu armeno obeunti inseruiit.

¹⁾ „Եւրոպայ” (Európa bécsi örmény lap): Եւրոպան իր եպիսկոպոսական աթոռոց Պիսկիոյից քաղաքը նստաստեղի եւ շատ անձնամուկը ու անխնայ աշխատանք ջանաս, որ Դրամնիլուսիայի Հայերը ծոյգէ, ծաղկեցնեն, յառաջ տանի եւ սու վախճանու աստիճին անդամ վերնան եկու ու Լեւոպոլիտոս աւազարձն — Ինչպէս վերը գրուցեցինք — Կերպս քաղաքը շինելու նրանման տասու, կեր իր կնաստուն եւ ծանր վարձմանք իլէ կայսեր եւ իլէ Եւկեմոսը կայսրուէտիս արջեւ մեծ շամարով ստացար, որմոր Եւրոպան եպիսկոպոսին փառասը եպիսկոպոսական գրեատեսիկ նազընելով անանկ իր տեղը խաւրից: Oxendius püspöki székhelyét Beszterczére tette és sok önfeláldozó s folytonos munkálkodása által arra törekedett, hogy az erdélyi örményeket együvé gyűjtse, virágzó állapotba helyeztesse, előmenetelüket eszközölje; e végből a legelső alkalommal Bécsbe ment és I. Lipót császártól — mint feljebb említők — engedélyt nyert Szamosújvár városa építésére, Bölcs és erélyes buzgalma által mind a császár, mind Eleonora császárné előtt nagy tekintélyvel birt, ki is Auxentius püspököt felséges püspöki ruhákkal feldíszítve bocsátá haza.

ső, ki házat épített magának mostani főgyházunk jobb oldali részében, mely halála után templommá alakítottatott át. Ő mérette ki saját izlése szerint az általa hozott mérnökkel az utcákat, azután felhívta híveit, hogy Besztercze-, Görgény-, Felfalú-, Petele-, Bátosból ide települjenek meg és építsenek maguknak házakat. Hívei engedelmeskedtek főpásztori felhívásának és csak hamar az egykori falú (Gerla) helyén egy szép kis város emelkedett. A történelem mindig elismeréssel fog megemlékezni Verzereskul Oxendis püspök-, Szamosújvár város alapítójáról és mi örmények halálával és kegyelettel tartozunk emlékének.

Püspöki ténykedésének több emlékét birjuk. A szamosújvári örm. kath. egyháznak van egy mozdítható oltárköve (altare portatile), mely általa consecráltatott; hátirata ez: „Altare hoc consecratum est a Rev. P. Oxendio V. Eppo Al. et Vic. Aplico, cui inclusae sunt reliquiae SS. M. M. . . . et 1695, 2. 7-bris.“ Ő szentelte pappá Czifra Luszig Jakabot, ki 10 évig volt Gyergyó-Szent-Miklós örm. kath. plebánosa; ez 1719 szept. 6-án halt el.¹⁾ Ő nevezte 1708 július 20-án erzsébetvárosi plebánossá Edelbej Jánost.²⁾

De nemcsak az örményeknél, hanem a róm. katolikus híveknél is végzett püspöki functiokat;³⁾ mert Ilyés András

¹⁾ Gyergyó-Szent-Miklósi örm. kath. parochia története: Իստու-նէ (Օգովնոխոս վրձարկնց Պօշմնցի) մեհնադրի պ. տ. Յակոբն Լուսիկեան Չիֆ-նայկնց եւ միայ աստեւ ի պաշտօնի նոպարաբնութեան զամբա տասն եւ մեհնայի ի ժամանակի ժամաստեւանն աստի ճորժով յամի տն. 1719. սէպտեմբրի 6. Ատա (Bocsánczi Verzár Auxentius) szenteltetett fel tisztt. Czifra Luszig Jakab úr, ki itt maradt, mint lelkész 10 éven keresztül, meghalt itt Gyergyó-Szent-Miklóson a pestis idejében 1719 szept. 6.

²⁾ Historia Armenorum Tr. lap. 79: Jonas hic Sebastenus instituta anno 1721 die 10 junii Elisabethopoli visitatione, statuit inter alia, ut loci Parochus Joannes Ebildej a piae memoriae Armenorum Episcopo Oxendio anno 1708 die 20 julii in Parochum nominatus, duas tertias proventuum dictae Ecclesiae partes percipiat.

³⁾ Ortus et pr. l. 67: Nec ritu solum armenico, verum etiam latino ab exule Transylvanorum Episcopo rogatus, antistitis religiosissimi munia plurimo cum animarum emolumento exercebat.

Theodorovich Simeon gyergyó-szent-miklósi örm. kath. plebános felterjesztése B. Zorger György (1729-1740.) erdélyi püspökhöz 1735 október 23-ról: Pie defunctus Eppus armenorum Oxen-

erdélyi róm. kath. püspök 1697-ben kénytelen volt az erdélyi kir. kormányzéseknek Tordán 1697. jul. 30. kelt felosztása folytán Erdélyből kimenni.¹⁾ Oxendius püspök consecrálta a ferenczrendi szerzetesek mikházi templomát;²⁾ szentelt Székelyföldön harangokat,³⁾ és általában másutt is főpásztori ténykedéseket vitt véghez.⁴⁾

dius hic in Transylvania fuit missionarius apostolicus non solum armenorum, sed et catholicorum Romanorum. Quem bene norunt quidam etiam num superstites. Praefatus Eppus fuit, qui primus hic in Transylvania armenos in unionem reduxit.

¹⁾ Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transilvaniensis 1844 Claudiopoli pag. XXIX: Andreas Illyes nominatus Episcopus Transsilv. 19 Jan. 1696 Dioecesis ingressus ad castellum Alvincz introductus... verum a. 1697 per illius temporis R. Gubernium migrare jussus est litteris... Kegyelmedet ex officio nostro et commissione Dominorum statuum et Ordinum — szeretettel követvén kérjük ez Hazánkból kimenni ne nehezteljen.

²⁾ Hist. Domus seu Conventus Szamosújváriensis: Oxendium missionarium sibi episcopum consecrari erogavere... Pontifex votis eorum lubens annuit, qui posteaquam Leopoli Eppus consecratus est... Plura oratoria erexit. Ecclesias catholico ritu consecravit, inter quas praecipua numeratur nostra Ecclesia Mikháziensis.

³⁾ Csikrákosi parochialis jegyzőkönyv (kézirat): Anno 1710 die 19 Octobris Kisasszony megyebeli 3 harangot szentelt méltóságos örmény püspök Oxendius uram ő nagysága. Az nagyobb harangot szentelte Kisasszony tiszteletjére, a középsőt sz. Jakab tiszteletjére, az harmadikot a legkisebbet, a mely most az templom híján van, — Sanctusra való — Sz. József tiszteletjére, mely is noha most az templom híján van, mindazáltal az mádэфalvi puszta kápolnájé, melyet néhai Szentes András felesége vett volt.

⁴⁾ Nilles jézustársaságbeli atya a magyarhoni keleti egyház viszonyait tárgyzó, nagy gonddal szerkesztett munkájában említést tesz a felső magyarhoni tábori missioról (missio castrensis) szóló függelékben arról, hogy e missio évkönyvei szerint 1699 úrnapián az örmények püspöke, ki több mérföldnyi távolból jött a missio székhelyére, 3 pap segédlete mellett vezette a körmenetet és vitte a körmenetben a legméltóságosabb Oltáriszentséget.

(Symbolae, volumen II p. 1052: Anno 1699 Processio theophorica ab anno 1542 non visa hoc anno institui coepto... solemniter ad disposita debito ornatu altaria deducta est... In ea primum Illmus et Rmus D. Armenorum Episcopus a compluribus miliaribus huc advena adstitibus tribus presbiteris inter colluentia copiosa luminaria venerabile Sacramentum detulit pietatem catholicam demirantibus et depraedicantibus ipsis acatholicis. — Bécsi császári könyvtár 11968 sz. kézírata.)

Különben az, hogy mily tekintélye, befolyása volt nemcsak övéi előtt, kitűnik azon hiteles feljegyzésekből, melyek egyes, nagy fontosságú megbízásokról szólnak. Kapi Gábor jézustársaságbeli atya, mint az erdélyi missiok főnöke Kolozsvártt 1701 márczius 14-én kelt és Kolonics bibornokhoz (1695—1707 esztergomi érsek) tett felterjesztésében említi, hogy a rábizott oláh-unio-ügyében tárgyalt az Erdélyben letelepedett egyesült örmények püspökével, ki az oláh nyelvben teljes jártassággal bírván azt állítja, hogy az Athanasius püspök által kiadott könyvben több tévelyt talált mind a hit, mind az unio ellen.¹⁾

1703-ban Rabutin tábornok megértvén a székelyek lázadását az örmény püspököt küldi ki Mikes Mihálylyal, hogy a székelyeket csendesítsék le. Azonban mindkettőt Herman nevű szász faluban elfogják. Erdélyből Rákoczihoz viszik; Mikes Mihály kuruczczá lesz; az örmény püspököt is kényszeríté Rákoczi, hogy álljon hűségére; de mivel erre rábírní nem tudta, sokáig foglyul tartá és csak azután bocsátá el.²⁾

Oxendius munkássága minden irányban igénybe volt véve. Hogy a műveltséget, szorgalmat, az erkölcsös hitéletet övéi közt terjeszsze, társulatokat alapított, melyeknek alap-

¹⁾ Symbolae, volumen I. pag 263 Relatio ac votum Gabrieliş Kapi S. J. Superioris missionum dacicarum. »Sum hic locutus et ipse cum Domino Reverendissimo armenorum unitorum in Dacia episcopo multo satis de toto hoc negotio valachico; qui linguae valachicae peritus bene, ait rebertos a se errores plures et contra fidem et unionem in libro alphabetico, quem D. Episcopus Athanasius edi curavit.

²⁾ Miklósvárszéki nagyajtai Cserei Mihály Historiája 326 327 General Rabutin megértvén a székelyek rebellioját, az örmény püspököt Mikes Mihálylyal, ki háromszéki főkapitány, de akkor Szebenben vala, kiküldi, hogy menjenek ki a zékelysége és csendesítsék meg a rebelliot. Egynehány német kíséré vala őket. Mikor közel Brassóhoz érkeztenek vala, a háromszéki kuruczok Hermán nevű szász faluban lévén, hírekkel esék Mikes jövetele, sok száran eleiben menének; a németek békével elszaladának Brassóban, Mikes Mihály beteges lévén, elfogáték az örmény püspökkel együtt... Erdélyből kiviszik Rákoczihoz, ott csakhamar kuruczczá lón... Az örmény püspököt is eléggé kényszergeté Rákoczi, hogy az ő hűségére álljon, de rá nem veheté; sokáig raboskodtatá, utoljára elbocsátá, Bécsben felmene, onnan Erdélybe vissza.

szabályait ő maga készítette. Így alapította meg 1700 augusztus 1-én Szamosújvárt a timár vagy-is Istenünk szent anyja mennybemeneteléről nevezett társulatot. Arról, hogy e jelentékeny társulatot nagynevű püspökünk alapította, nemcsak a timártársulat birtokában levő alapítási oklevél,¹⁾ melyben világosan van említés téve arról, hogy a püspök bizonyos esetekben teljes intézkedési joggal bír — hanem azon okmány is tanuskodik, melylyel a nevezett társulat tágabb működési körrel dr. Stephanovics (Roska) István püspöki helyettes, stanislaui prepost és az erdélyi őrmény egyházak apostoli visitátora által 1729 szept. 6-án újra szerveztetik. E társulat alapszabályai szerint (kötelességek VI. pont.) a tagok kötelessége: hogy Oxendius püspökért, — ki a társulat alapítója volt, ki Szamosújvár városát felépítette és népe lelki jólétéről gondoskodott — évenként két szentmisét szolgáltatassanak.²⁾

A szamosújvári timártársulat eme kegyeletes megemlékezésének sok éven át eleget is tett.... Kívánatos, hogy e társulat, mely annyi jót művelt, szerezzen az alapszabály ezen pontjának érvényt és rojja le ezután is kegyelete adóját jóltevő apítója iránt.

(A befejező közlemény jövő számunkban.)

BÁRÁNY LUKÁCS.

¹⁾ *Մարշալազործի եղբայրակցութեան. . . սահմանաց եւ կանոնաց. . . . մասննազորութիւն զորս կարգաց մեծապայման եւ ամենապատիւ օր. Օգովնոսիս Վրծարենց վարդապետ եպիսկոպոս Ալատիւնյ էւ առ մերազ ինս, որք են ի սփիւռս Գրանսիլվանիոյ սրբազան փափին վեզի եւ փոխամորդ. Յամի ներմարտնութեան Փրկչին 1700 Օգոստոսի 1. A timártársulat működési körének s alapszabályainak könyve, melyet nagyságos és nagytiszteletű dr. Verzereskul Oxendius aladi püspök és a miénkeknek, kik Erdélyben telepedtek meg, apostoli vicariusá — szerkesztett.*

²⁾ A szamosújvári timár-társulat alapszabályai 6-ik pontjában ez áll: *Ամենապատիւ օր. Օգովնոսիս եպիսկոպոսին նորոն համար, որնոր այս եղբայրութեան առաջին սահմանիչն էրիւ. ու այս քաղաքիս շինման ու ժողովրդեան նորոնոր աշխիւն պատճառն էրիւ. սխտան ամեն տարի երկու պատարազի: — Nagytiszteletű Oxendius püspökért, ki e társulatnak első kezdeményezője volt, ki e várost alapította s a nép lelki javát előmozdította, évenként két szent misét fognak szolgáltatni.*

Az álomlátó.

— Örmény rege. —

Volt egy ember, kinek felesége és egyetlen fia volt. A fiú este lefeküdt s midőn reggel fölébredt így szólt anyjához:

— Anyácskám álmodtam, de nem beszélem el neked.

Az anya kérdé: — Miért nem?

— Nem akarom, s punctum.

Az anya jól elverte a fiút.

Ekkor atyjához ment és így szólt: — Apácskám álmodtam valamit, de nem mondtam el anyámnak és neked sem mondom el.

Az apa is jól megverte a fiát.

A fiú feldúzta az orrát s elfutott a háztól. Ment, mendegélt egész nap; egy vándorral találkozva így szólt:

— Isten áldjon meg! Amaz felelt: — Isten áldjon!

— Álmodtam valamit, de sem anyámnak, sem atyámnak nem beszéltem el, neked sem mondom meg. Evvel tovább ment. Végre az Emirhez ért s így szólt hozzá:

Emir álmodtam valamit, de se anyámnak, se atyámnak, se a vándornak nem mondtam el, neked sem mondom el.

Az Emir elfogatta a fiút s bezáratta a padlás-kamrába

A fiú valahogy egy kést szerzett s a padlózatot faragni kezdte.

Mind faragta, faragta míg az Emir leányának szobája felett egy lyukat vágott ki. A leány épen egy tál ételt fődött bé és kiment.

A fiú leereszkedett a lyukon, megette az ételt s visszamászott kamrájába.

Így tett az első, második, harmadik és negyedik nap, s az Emir leánya el nem képzelhette, hogy ki eszi meg ételét. Egyszer elbujt az asztal alá s látja, hogy egy ifjú száll alá s ez eszik tányérjából. A leány nekimegy és kérdé: — Ki vagy te?

Az ifjú felelt: — Álmodtam, melyet se anyámnak, se apámnak, se a vándornak, se az Emirnek nem beszéltem el. Az Emir a padlás-kamrába záratott. Most jóakaratodtól függ minden, tégy ahogy akarsz.

mény állam megalapítója; I. Tigranes, a médek királyának, Astyagesnek legyőzője; az arsacidák közül kimagasló II. Artaxes és gyászos sorsú fia, Artabazes: ezek hősei a nemzeti vers-czyklusnak. Egy másik sorozat, melyet assyriának nevez Dulaurier, Semiramisnak hosszú uralkodási időszakát öleli fel; s a harmadikban a méd-perzsában, legfőként a perzsa legendákkal, nevezetesen a Pjurászb Astyages királyra vonatkozókkal találkozunk, a kit Zohák néven annyira dicsőít Firduzinak Sah-Nameh-je.

A tárgynak minőségéhez s a rhythmus és versméret különböző voltához képest három nemét különböztethetjük meg az ó-örmény népköltészet alkotásainak is. Homályos kifejezésekkel bár, maga Chorenei is megjelöli ezeket a kategoriákat. Az egyik, melyhez a történeti énekek (Jerk Vibászánác) tartoznak, valóban élt személyiségek viselt dolgait magasztalja, természetesen alkotásait is beleszőve a tényleg előfordult események közé. Az epikai hagyományok képezik legsajátabb anyagát ezen énekeknek, melyek hasonlítanak némileg a középkori spanyol és francia lovag-románcozokhoz.

A mértékes énekek (*Երկ Թուելիայ* Jérek Thueléac) képezik a második csoportot. Ezen énekeknek kiindulási pontja a rhythmikus próza volt, melyet később verssorokba, vagyis a szótagoknak meghatározott számába osztottak szét, a tizenegyedik század óta alkalmazásba vevén a rímet is. A Sárágán több példáját tárja elénk az ó-örmény népies énekek e két csoportjának.

A harmadik csoporthoz tartoznak az erkölcsi énekek (Jérek Pánicz, Jérekáránk Pánávork), melyekben háttérbe szorúl az allegoria, melyeknek egyszerű szerkezetéből valamely erkölcsi eszme domborodik ki. Chorenei Mózes idéz egy legendát, mely közszájon forgott bizonyos Dork nevű egyéniségről, a kit Valarsaces király a nyugati kerületek igazgatásával bizott meg, s a kit magas termeteért s óriási erejeért a perzsa hagyományok ismeretes hőisével, a „százhusz elefánt előtt sem hátráló“ Rustemmel hasonlítottak össze. Hozzáteszi az örmény krónikás, hogy Dork-nak egy ily erkölcsi éneket szenteltek, a mely tulságos áradozással magasztalta az ő erejét és bátorságát. Nyilvánvaló, hogy ellentétbe helyezi az énekek e nemének erkölcsi irányzatát

Dork tulajdonságainak mesés jellegével s mintegy rá akar mutatni arra, hogy a versforma helytelenül nyert alkalmazást illetén tárgyra.

Térjünk most már át az ó-örmény népies költeményeknek Chorenei által megőrzött töredékeire s az egyes legendákra, melyeknek kereteiül szolgáltak. Összefűzendők e szétosztott töredékeket, követni fogjuk azoknak az eseményeknek chronologiai rendjét, melyekre vonatkoznak.

— A harmadik közlemény a jövő fűzetünkben. —

Dr. MOLNÁR ANTAL.

Verzereskul Oxendius (Auxentius)

aládi felszentelt örmény kath. püspök.

III.

Oxendius püspök, ki az udvar előtt kedvelt egyéniség volt, 1712-ben másodszor ment Bécsbe, hogy letelepedett honfitársainak adózási és kereskedelmi viszonyait rendezze és hogy a már majdnem felépült Szamosújvár számára szabadalmi kedvezményeket,¹⁾ némelyek szerint pedig azért, hogy az örmény püspökség részére javadalmakat eszközöljön.²⁾ Akármilyen lett legyen is felmenetelének oka, az ügy, melynek elintézése végett tette meg e nagy utat, legközelebből érdekelte összes híveit, kik daczára annak, hogy szétoszolva laktak, még is egy testületet, az úgy nevezett „Örmény Kompániát“ képezték. Ezek összes belügyeiket maguk intézték, az évi adót maguk osztották ki és közös pénztárukból fedezték püspökük dotatioját is.

A hívek ügyök védelmét főpásztorukra bizták, kit tekintély, széles ismeretség, alapos tudomány, emberismeret,

¹⁾ Յովհն անթա, երկր զնայ մեր Անգալտո զարդասկարք Պէշք յունիսի ախոյն, նայ ալիքսի իրն խորթի նաղա բարակ բժ. ալեւոյն — 1712. Mikor Auxentius püspökünk junius havában Bécsbe ment, költségre ádtunk készpénzben 200 német forintot.

²⁾ »Idők Tanúja« 1866. 262 sz.

önzetlen és fáradhatatlan buzgalom jellemeztek... És nem esalatkoztak benne; mert részükre csakhamar megnyerte az 1713-ben kinevezett erdélyi kormányzó gr Kornis Zsigmond — gr. Steinville István főhadí parancsnok, Hahn Ignác és udvari kamarai tanácsos (Caesareae camerae aulicae consiliarius), és az erdélyi kamarai javak igazgatójának jó indulatát.

A hívei érdekében fáradozó püspök majdnem 3 évig tartozkodott Bécsben, mely idő alatt az illetékes körök figyelmét az Erdélyben letelepedett örményekre és az általa alapított városra felhívni meg nem szűnt.

Vágyva várták hívei visszajövetelét, mert az eredményt biztosnak hitték, ismerve erélyét, tekintélyét és befolyását. Kezeim közt van egy levél, mely 1714. január 2. kelettel van ellátva; ezt Verzereskul püspökhez intézték hívei, melyben felkérlik főpásztorukat, hogy minél előbb térjen vissza övéihez; mert nemcsak látni óhajtják, hanem tanácsa és utasításai szerint akarnak ügyeikben eljárni; aztán panaszkodnak is, hogy habár eddig együttesen fizették meg az „Örmény Kompániá“-ra kirótt adót, — most elakarják őket egymástól választani: a szamosújváriak-, a görgényiek-, ebesfalviak és gyergyóiaiktól, s új adót akarnak rájuk róni.¹⁾

1) Հոգևոր Նոր մերոյ Գզովտիոս վարդապետի ի թղկն ոճղոյ յոճովարի ք. Փարսիսիք ու կարօտիք տեսնու խիստ էր ըրտամեք զայլո թղ մեզ էր տեսնել զտեսաւելեալ ժաշոյազոյս Երուսալու ամենից կերպարու, կամ կորկինու, ի պաշ-Փարսիս, կամ ժուրճիւնու... մեր ամէնքս անպէս զիտմք, որ սրբութիւն ամէնիս սէպը կաշխատիս ու կուրալիս ու բարիխախտարն մ'օտ բան նաղաւորու ինչ էր իցէ, կամ թէ ուժէ նաղաւորու է, թէ տակնք, թէ ուրիշ բանէրու. նայ ի՞մի էրկին սարճոտար զմեզ կուրամնն կերպարոյ մէ, թէ կուրկինցի, թէ ի պաշ-Փարսիցի, թէ ճուրճոյցի ու մեր վրայ տալիք կուրին ճղէրու. նայ մեր ինդրմք զսրբութիւն. որ կարնուս նայ բանի ինչ թէզ զաս, որ ամենք, թէ ինչ բանի ճոթ սիրանիք: — Doctor Oxendius lelkiatyánknak 1614 január 2. Ohajtunk és igen vágyunk látni, várjuk hazajöveledet, hogy vizon- lásd az Erdélyben Szamosújvárt, Görgényben, Ebesfalván és Gyergyóban lakó és bajokkal küzdő népedet... Mi mindnyájan úgy tudjuk, hogy szentatyaságod mindnyájunkért fárad, jár és járt a császárnál mindennemű ügyeinket elintézni, vagy már el is intéztettek mind adó mind egyéb ügyeink. De most az ország főemberei minket elválasztanak a szamosújváriaktól és pedig a görgényieket, ebesfalviakat, gyergyóiaikat és ránk adót vetnek. Azért kérjük Szentatyaságodat, hogy ha lehet minél előbb térj vissza, hogy lássuk mihez kell magunkat tartani.

Azonban hiában várták övéi, mert Bécsből többé vissza nem jött. Nem adhatott tehát számot eljárása eredményéről... És a városba, melynek alapítója volt, még porrészeit sem hozhatták le, mert Bécsben — elhalálózása helyén — temették el áldott emlékü püspökünket... Köszönettel tartozunk polgármesterünk-, Placsintár Dávidnak, mert az ő kezdeményezése folytán szerezte meg Szamosújvár város áldozatkész közönsége e nagy emberünk arczképét.

A szamosújvári örm. kath. egyházközség levéltárában megvan másolatban végrendelete; ez híven visszatükrözi lel- külétét, ebből látszik az is, hogy mily nagy szeretettel viseltetett hívei iránt és a gondosság, melylyel övéi jövőjét biztosítani kívánta. A végrendelet Bécsben 1715 márczius 4-én kelt. Vagyónáról a legapróbb részletekig rendelkezik. Úgy intézkedett, hogy görgényi birtoka és malma adassék el és abból az összegből, mi be fog jönni, minden egyes örmény papnak 100—100 forintot hagyományozott. Az egyes hagyományok kielégítése után fenmaradt összeget, négy egyenlő részre osztva, életben volt István fivérének és néhai három testvére: László, Kristóf és Tódor árváinak hagyta. Végren- deletében felkéri híveit, hogy azon összegeket, melyeket ér- dekeik előmozdítása végett 3 évi bécsi tartozkodása alatt egyesektől felvett, egyenlítsék ki, s ezen összegek kiegyen- litésére adakozzék mindenki saját vagyona arányában... A nemes viszonyról, mely a gondos főpásztor és az őt határta- lanul tisztelő hívek között létezett, tanuskodik az a körü- mény is, hogy ezen összegek nagyobb része a szeretett püs- pök életében már 1714-ben ki volt egyenlítve (L. Szamos- újvár közönségének 1714-ről vezetett örmény jegyzőkönyvét.)

Püspöki utódul ugyancsak végrendeletében Stephanovics Istvánt⁴⁾ ajánlja híveinek: „Isten előtt ajánlom — mondja — hogy mindnyájan egybegyülve, kérjétek a szent-társulatot (Congregatio de propaganda fide), hogy nektek püspökül s vikáriusul tisztelendő Stephanovics István urat szentelje föl. Ezt ismeritek, nemzetségét és emberségét is, úgy hogy, ha meg lesztek fosztva tisztelendő István úrtól, nem fogtok ta-

4) Ez később, (1729-ben) mint stanislau prepost és püspöki helyettes az erdélyi örmény egyházak apostoli visitatora volt.

lálni mást, ki jó pásztorotok legyen Ha tisztelendő István úr lesz utódom . . . két keresztet hagyományozok neki, egyet, melyet én viselek kövek nélkül és egyet kövekkel ékítve . . . és két gyűrűt.“ Végre megáldja népét és kijelenti, hogy ép észszel Isten előtt, erős hittel, biztos reményvel és őszinte szeretettel részint maga, részint — gyengesége miatt, de az ő szándéka szerint — Buzeskul Tódor pap írta végrendeletét, mely pecsétjével és saját neve aláírásával van megerősítve.¹⁾

Kutattam az eredeti végrendelet után, de nem találtam meg; annyit azonban megtudtam, hogy azt az atyafiak 1718. márczius 17-én Budakovics Lázár főpap házánál, nevezett főpap, Minász pap (Theodorovics), Simeon egyház-gondnok, Kristóf bíró, István a püspök fivére, Tódor (Kristófé) és Lukács (Lászlóé), a püspök unokaöcscsei jelenlétében, a püspöki hagyatéki tárgyaláskor, a megejtett egyezkedés aláírása alkalmával átadták.²⁾ Azt azonban, hogy azután az hová lett, nem lehet tudni.

Halála előzményei- és körülményeiről keveset tudunk. Az „Ortus et progressus variarum in Dacia gentium“ írója

¹⁾ A végrendelet így kezdődik: »In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen. Ego Oxendius Verzereskul Doctor et Episcopus Aladiensis et ad nostram nationem, quae est in provincia Transylvaniae Sanctissimi Papae vicarius Post confessionem et Sacrosanctis Corporis et Sanguinis communionem . . . gratia Dei existens liber voluntatis meae et sensuum meorum potens director rerum mearum a me relictarum, sano consilio et plena voluntate immutabile testamentum relinquo et firme statuo taliter ut sequitur. — Viennae, 1715, 4 martii.

²⁾ 1715 márczius 17. Az egyezkedés itt történt Szamosújvárt tisztelendő Lázár főpap házánál. — Eljött Oxendius püspökünk (doctor) fivére a Lukács fia, unokaöcscsével Tódorral (Kristóf fiával), Lukácssal (László fiával) s vejükkel Thumán Mitkóval; az alább irt tanúk jelenlétében . . . ily formán egyeztünk meg a püspök embe- reivel: én Kristóf bíró 12 tanácsosommal és a külső kompániai örmények is együttesen, hogy mától fogva egymástól semmit sem követelhetünk sem a püspök testvére- és embereitől, sem a püspök családja a szamosújvári örményektől vagy a külső kompániától, a végrendeletet is átadták és letettük. Budakovics Lázár, Minász (pap), Kristóf bíró 12 tanácsosommal, István (Lukácsé), Tódor (Kristóf fia), Lukács a püspök unokaöcscse (László fia).

csak annyit említ, hogy Bécsben, midőn híveinek szabadalmakat szerez, a megmérgezés gyanújában meghal.¹⁾ Hogy ki és miért mérgezte meg? Erre adataink hiányában választ nem adhatunk. Stephanovics István, kit püspöki utódnak szemelt volt ki, saját évkönyveiben — a melyeket nagy szorgalommal vezetett — szintén tesz említést e megmérgezésről; ennek véleménye már azért is igen döntő, mert ő Oxendiusnak kortársa volt és derék püspökünk viszonyai előtte teljesen ismereteseek voltak. A mondott évkönyvek 1682—1737-ig terjednek és a bécsi nagyérdemű mechithárista atyák birtokában vannak. Ezekből tudjuk meg bizonyossággal azt is, hogy drága főpásztorunk halála márczius 10-én következett be²⁾. Arról, hogy porrészei hol nyugosznak, csak egyedül Lukácsynk nyilatkozik, midőn azt állítja, hogy Bécsben a lipótvárosi misericordiánusok templomában van eltemetve.³⁾ Nem régen felkértem volt a bécsi mechithárista atyákat, hogy tudakozódjanak a bécsi misericordianusoknál Oxendius

¹⁾ Ortus et progr. l. 69. Dum popularibus, quos ante suavissimo Christi jugo subjecerat, libertatem procurat conatui suo non sine veneni porrecti suspicione immoritur.

²⁾ Ճամբանակարգութիւն — Évkönyvek 1715. Օգովնտիսս վարդապետ եպիս. Արամիոյ աստճորդն նայոց Կրանսիլվանիոյ մարտի 10. զճարժ գկեանս իր ոչ ասանց կասկածանաց թունից . . . Ի վիճմայ, որ իր զամս կրիս յամիցկայ զ. թորմեցոյ գրովիլիկս Ի կայսերէն նաստանիոյ զազատութիւն նորաշէն քաղաքին Սոօջու յիսր (Սեբուց), որ այժմ Տայպարսոյ կոչի : — 1718. Verzereskul Oxendius aladi püspök az erdélyi örmények főnöke márczius 10-én halt el; de nem mérgezési gyanú nélkül Bécsben, a hol mintegy 3 évig tartozkodott a végett, hogy a most Örményvárosnak nevezett újonnan épült Szamosújvár városa szabadságát megerősítő szabadalmat eszközöljön ki.

³⁾ Historia Armenorum. p. 72. — (Oxendius) anno 1715 . . . non sine veneni porrecti suspicione immoritur aetatis plus minus sexagesimo. Dies et mensis obitus certo non constat. Quarta martii aut brevi post eum decessisse ex ultimae voluntatis tabulis, quae quarta martii exaratae sunt colligimus. Sepultus est Viennae in suburbio Leoldino, in templo FF. S. Joannis de Deo a Misericordia nuncupatorum.

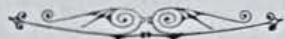
Եւրոպա — Európa. Խեղճը ասին կոչը նորէն վիճմայ եկաւ իր ժողովրդեան օգուտը յաստճ ամսելու նամար, յայց նմ զազմանեցաւ, իր քարի ու քաղաքի յիշատակը քորը Կրանսիլվանիոյ յայոց շատ քաղցը է ու անոնց մտքին մէջ անջինջ սպաստութեամբ է : — Kis idő múlva újra Bécsbe ment népe javát előmozdítani, de ott elhalt. Jó emléke az összes erdélyi örmények előtt igen kedves, és emlékébe kitörülhetetlenül van bévésve.

püspök sírja felől; Thumáján atya szives volt e megbizást teljesíteni; de mint válaszában megjegyzi, a misericordianus atyák mit sem tudnak arról, hogy Oxendius náluk lenne eltemetve; azonban megígérték, hogy utána járnak majd a dolognak és kedvező eredmény esetében értesíteni fogják. — Én mind ekkorig értesítést nem kaptam.

Oxendiusnak Bécsben 1715 márczius 10-én körülbelül 60 éves korában történt halála gyászba borította az összes erdélyi örményeket, kik benne nemcsak főpásztorukat, hanem mindennemű ügyeik vezetőjét és gyámolítóját veszítették... Keresték és nem találták meg utódját, ki hasonló erélylyel s tekintélylyel képes lett volna folytatni az általa megkezdett üdvös munkát; s azért árván maradt hívei bánkodva szomorkodtak.

És mi, nem méltatlan unokái azon ősöknek, kik „rendületlen“ hívei voltak e szép hazának; mi, kik a nagy püspök által alapított városban lakunk, nemcsak áldjuk a derék Oxendius emlékét, hanem hálát is adunk a Gondviselésnek, hogy apáinkat ide — a nemes magyar nemzet kebelébe — telepítette le!

BÁRÁNY LUKÁCS.

Népének atyja.

(Leist Arthur után.)

Ambár az örmény nép egyáltalában nem szegény jeles férfiakban, kik különösen az utolsó évtizedekben honfitársaik anyagi helyzetének javítását és felvilágosítását erélylyel előmozdíták, mégis közülök majdnem egyik sem tett annyit a nemzeti ügyért, egyik sem mutatott fel annyi áldozatkészséget, mint a volt konstantinápolyi patriarkha, Krimión Hájrig, (az atyus.) E ritka, csupán népének élő férfi, nemcsak az első, ki felkeltette a mélyen Kis-Azsia szívében lakó örménység érdeklődését a modern kulturalis munka iránt, hanem fáradhatlanul működik minden akadály elhárításán is, és már néhány évtized óta népe jogainak merész védője a török önkény ellenében.

Bámulatosan nagy munkásságának köre; mert először ritka ékesszólású hitszónok, továbbá író és költő is, ki nek művei az első sortól az utolsóig csak a hazának és népe javának vannak szentelve. Aztán még valódi népszónok, ki évek hosszú során keresztül dörgő hangon követelt mindazoktól, kik hatalommal s befolyással bírnak lelkiismeretességet, igazságosságot és testvéries védelmet a köznép számára. Daczára a sok ellenkedés és veszedelemnek, miket kiállott, mégis mindig hű maradt ügyéhez, mert igazság és meggyőződés voltak vezéresillagai.

Krimión Örményország szívében született Álur-ban, a Ván-tó mellett, 1824-ben. Itt töltötte első gyermekéveit is, az ottani klostrom-iskolában nyerte első neveltetését, mire Konstantinápolyba ment, hogy egy ottani tanodában ismereteit kibővítsé.

Mintán szűk anyagi körülményei miatt ő sem mehetett — úgy mint sok más örmény — Európába, hogy ott tudományos képzettségét tökéletesítse, s azonkívül még a honvágy is kinozta, azért ismét visszatért Örményországba, azon szándékkal, hogy ott teljesen népe ügyének szentelje magát.

Fivére rábeszélésére megnősült, s házassága nemsokára egy leánykával áldatott meg. Szelleme és kedélye azonban nem voltak úgy alkotva, hogy azok a szűk családi körben nyugalmat és megelégedést találtak volna; aztán a gondolat is: „Munkálj honfitársaid javáért“ mindinkább gyökeret vert lelkében.

Üzelve a vágától az örmény múlt nagyszerű romjait láthatni, ez időben meglátogatta az Ararát vidéket, az örmény erő kifésülés hajdani színhelyét, és e számtalan, nemzete előtt oly szent — még a múlt időkből maradt — emlékjel látása, mint a királyváros Áni s számos más város, palota és templom romjai fölbreszték költői lelkesültségét, s megteremté ritka szépségű könyvét, a „Hérávirág Ararátián“-t, vagyis az „Ararati Hirnök“-et, egy versgyűjteményt, melyben a múlt idők eltűnt dicsőségét éneklé meg. A könyv 1850-ben jelent meg Konstantinápolyban, s nemsokára többek figyelmét a fiatal, lelkes költőre irányozta, ki lantos-elegikus dalaiban félreismerhetlen tehetségnek mutatta magát.